

7. Arcibiskupsky archiv v Prešove. – Prezidialne spisy. – Inv. Č. 69. – Rok. 1934. – Sign. 58. – Sukromný list A. Vološina biskupovi Gojdicovi.
8. Arcibiskupsky archiv v Prešove. – Prezidialne spisy. – Inv. Č. 74. – Rok. 1939. – Sign. 3. – List presidenta Karpatskey Ukrajiny A. Vološina biskupovi Gojdicovi.
9. Arcibiskupsky archiv v Prešove. – Prezidialne spisy. – Inv. Č. 75. – Rok. 1940. – Sign. 34. – Listy biskupa Gojdicha A. Vološina biskupovi Gojdicovi.
10. Arcibiskupsky archiv v Prešove. – Prezidialne spisy. – Inv. Č. 76. – Rok. 1940. – Sign. 3. – List biskupa Gojdicha riaditeľstvu VŠ. Banky. Listy Dr. Avgustina Vološina, pres. Karpatskey Ukrajiny.
11. Šturak P. Blahoslaveny biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM a jeho činnosť v období rokov 1927–1960 / Peter Šturak // Blahoslaveny biskup Pavol Peter Gojdich (1888–1960) v suradnicach času a doby (zaverechne reflexie) / Zbornik z medynarodnej vedeckej konferencie. Prešov 4.-5. Oktobra, 2007. – 235 c.

SUMMARY**Victor Kichera****The letters signed by Augustin Voloshin to the bishop Pavlo Gojdich**

In this article the author describes the rare letters signed by Augustin Voloshin to the bishop Pavlo Gojdich. The author tries to elucidate the president of the Karpatska Ukraina not like a political figure but like a priest, like an ordinary human, who was trying to develop the Church.

Коваль Ігор,*доцент кафедри релігієзнавства і теології**Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.***ПОШИРЕННЯ КУЛЬТУ БОРИСА І ГЛІБА
В ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ РУСІ ХІ-ХІІІ СТ.**

У статті розглядається поширення культу Бориса і Гліба та особливості його вираження, зокрема на хрестах-енколпіонах, церквах, що присвячені Борису і Глібу.
Ключові слова: культ, енколпійон, церква, розкопки.

У 1015 р. в політичному житті Давньокиївської держави сталася трагічна подія, коли внаслідок міжособібних чвар були вбиті сини київського князя Володимира Святославовича Великого, володарі дрібніших князівств Борис і Гліб. Смерть братів сколихнула суспільну свідомість усіх верств населення Русі, адже стратотерпіння вони прийняли від рідного брата Святополка прозваного в народі Окаянним, який в боротьбі за владу не гребував ніякими засобами.

Цю драму в родинному житті по-житейськи мудро осмислив київський князь Ярослав Володимирович (1019-1054), релігійна політика якого була націлена на укралення незалежності Руської церковної організації. Тому він надав великого значення питанню започаткування канонізації давньоруських святих. Ідеологічним обґрунтуванням для впровадження культу своїх, місцевих святих стала поява оригінальності агіографічної літератури, зокрема «Сказання про Бориса і Гліба»

невідомого нам автора [19, с. 42-46] і «Читання про житіє Бориса і Гліба» [2, с. 51-53], написане Нестором-літописцем. Обидва давньоруські Житія, а також літописна розповідь у «Повісті минулих літ», створені десь на рубежі XI-XII століть, складають головну частину джерел до вивчення зародження культу святих Бориса і Гліба.

Коло святощів довкола питання щодо канонізації перших українських святих було поширено за рахунок побудови храмів на їх честь. Давньоруські святині з патрональними іменами мучеників постали у Вишгороді, Чернігові, Рязані, Смоленську та в багатьох інших містах. Фундаменти Борисоглібівського храму розкопав умісті Ногорудку, яке певний час належало до регіону політичного впливу Галицько-Волинської держави, відомий російський археолог М. Каргер [3, с. 79-85]. Значного поширення на Русі дістала іконографія святих мучеників Бориса і Гліба, впровадження зображення їх образів у мініатюрних рукописів давньоруських книг. Релігійна доктрина Ярослава Мудрого знайшла порозуміння в середовищі вищого київського духовенства і в 40-х роках XI ст. візантійська церква канонізувала вбитих братів [5, с. 76].

Історія канонізації Бориса і Гліба як і вивчення іконографічних творів, у яких відображено культ святих, присвячено дуже багато наукової літератури, але в сучасній історіографії практично відсутні дослідження, де простежувалися історичні шляхи їхнього поширення на території Галицько-Волинського князівства [23, с. 138]. І все ж, самі археологічні джерела дають можливість в найбільшій мірі здійснити реставрацію поширення канону святих Бориса і Гліба на давніх галицьких землях. Особливо насичені джерелознавчим матеріалом наукові праці М. Алешковського [1, с. 104-124], В. Лесючевського [7, с. 213-25-45], О. Тищенко [20, с. 44-56]. За останні десятиліття вагомі узагальнення з Борисоглібської проблематики зробили Г. Корзуніна [4] та В. Нечитайло [12] на основі систематизації і класифікації археологічних джерел. У нашому дослідженні до наукового обігу введено цілий ряд невідомих джерел, виявлених в археологічних колекціях музеїв та в приватних збірках.

На наш погляд, широкому поширенню культу Бориса і Гліба сприяла конкретна історична подія. Із «Повісті минулих літ» довідуємося, що на ступню жертвою в кривавих помислах Святополка став його молодший брат Святослав, «Святополк же окаянний, лихий, убив так брата Святослава, - пише літописець, - пославши убивць до гори Угорської, коли він утікав в Угри» [8, с. 80]. Пошуками літописної могили зайнявся у II половині XX століття львівський археолог С. Ратич. Його увагу привернув курган «Могила Святослава», що був насипаний в Карпатах на березі річки Опір, притоки Стрия, неподалік міста Сколе на Львівщині.

За розповідями старожилів, крім центрального кургану в урочищі «Долина Святослава» в кінці XIX століття були помітні ще й інші кургани, які зруйнували при спорудженні залізничної колії через Карпати. Відомо також, що місцеві шукачі скарбів знаходили в курганах давньоруську зброю, зокрема мечі, але вони кудись зникли [16, с. 51].

Розкопки, які провів в 1971 р. археолог С. Ратич, виявили в «Могили Святослава» кільканадцять шматків кружального давньоруського посуду. З металевих виробів тоді знайдено уламок бронзового кільця і частину дужки від залізної остроги та клинка меча [16, с. 51]. Отже, в самому центрі українських Карпат жива пам'ять століть нагадувала мешканцям Галицько-Волинської Русі про трагічні події 1015 р. Вона не стиралася у продовж наступних віків, бо мікротопоніми «Могила Святослава», «Долина Святослава», потічок «Святославчик» збереглися до нині.

В історичній науці стверджується думка, що канонізація Бориса і Гліба проходила паралельно хоча в даний період існував особний культ кожного з князів, про що свідчить кам'яна іконка із зображенням одного Давида-Гліба. Її було знайдено на землі давнього Тмутараканського князівства. Князь Гліб зображений пішим мученикам у кожусі і корзні, в напівкруглій княжій шапці. Воїн охоронець Руської землі міцно стоїть на поземі. За епіграфічними особливостями твір сакрального мистецтва датується XI століттям [11, с. 18].

Ще одним підтвердженням окремого існування одноособного культу святого Гліба є храм, побудований на його честь в Турові. Цікаво, що в той же час було зведено патрональну церкву святого Бориса на Альті.

Ретельне вивчення такого досить рідкісного виду археологічних знахідок, якими є хрести-енколпіони, дав вченим ключ до розуміння, чому культ Гліба значно передував культу Бориса і парному культу обох братів.

Хрести-енколпіони з'явилися на Русі в X столітті – в період поширення християнства. Як правило, в середину складаних нагрудних хрестів вкладали мощі святих. Хрест складався з двох частин – спідньої і верхньої, що виготовлялися із дрібних металевих пластин. Енколпіони є надійним джерелом для дослідження історії релігійного життя і християнського мистецтва.

Княжий культ Бориса і Гліба широко відображений на хрестах-енколпіонах. На думку дослідниці І. Тоцької, енколпіони із зображенням Гліба на лицевому боці почали виготовляти з 1071 р., тобто від початку правління князя Святослава Ярославича, і під егідою автокефального духовенства, яке підтримував Святослав [21, с. 173].

Такого типу хрест-складень знайшов у Княжому Галичі професор М. Фіголь [23, с. 202]. Дослідник давньоруської металопластики М. Алешковський вивчив у музеях Москви, Санкт-Петербурга, Києва 44 глібоборисівські хрестики. Він переконливо довів, що первісно на лицевому боці енколпіонів був зображений Гліб, з написом імені святого. Постаць Бориса розташовувалася на зворотному боці енколпіона і замість імені стояла лише перша літера «Б» [1, с. 112]. Мистецтвознавець В. Лещючевський вважав, що до 1072 р. Борис і Гліб вшановувалися в давньоруському суспільстві як мученики-цілителі і їхнім єдиним атрибутом на творах дрібної пластики було зображення з хрестом у руці [7, с. 233]. Із «Повісті про убивства новоявлених мучеників Бориса і Гліба», відредагованій та розташованій Нестором в ранньому Київському літописанні, довідуємось, що і Бориса [8, с. 78] і Гліба [8, с. 80] було поховано у Вишгороді в церкві Василя Великого. У 1078 р. мощі святих перенесли до храму, спорудженого у Вишгороді на їх честь князем Ізяславом Ярославичем. Тіло Бориса з дерев'яної труни перемістили в кам'яну раку, а Гліба поховали в кам'яному саркофазі, як і належить канонізованим святым [8, с. 111]. Від 1072 р., коли побудували Вишгородську муровану церкву Бориса і Гліба їх стали зображати з іншим атрибутом, моделлю церкви. На цій стадії еволюції борисоглібського культу головного значення набуває Борис. Поширення борисоглібських енколпіонів було пов'язане ще й з новими реаліями в церковно-релігійному житті княжої Русі. Династія Володимира Мономаха, яка мала своїм патроном святого Бориса зробила ставку на посилення про візантійської митрополії в Києві.

Із теренів Галицько-Волинської Русі походить найбільше число борисоглібських енколпіонів, на яких святі зображені з моделями храмів, та трьома святими в

медальйонах. Їх виготовлення дослідники датують 1072-1150 роками. Професор Чернівецького університету С. Пивовар вказує, що на всіх давньоруських землях релікварії із зображенням святих Бориса і Гліба виявлені більш ніж у 60 пунктах [15, с. 191]. Той факт, що майже 20 % знахідок припадає на давні міста і селища Галицької землі і частково Волині дає підстави зробити декілька важливих висновків.

1. Про великий вплив на церковно-релігійне життя Галицького князівства наприкінці XI - початку XII ст. ідеології провізантійської Київської митрополії.

2. Про тотальну підтримку поширення культу Бориса і Гліба з боку Галицьких князів, для яких досить важливими були політичні ідеї родового старшинства в системі княжого правонаступництва, прославлення феодалної вірності, укріплення державного порядку. Крім того, святі мученики були для верховної знаті особистими патронами та покровителями усєї Руської землі.

3. Про глибоке вкорінення культу в релігійній свідомості народних мас, адже святі Борис і Гліб повсякчас виступали для воїнів як помічники в ратній справі, а для недужих – цілителями.

Знахідки борисоглібських енколпіїв зафіксовані археологами в давньому Галичі [13, с. 233; 18, с. 90; 23, с. 178], на давньоруському городищі в селі Гринчук Кам'янець-Подільського району Хмельницької області [14, с. 941], в околицях Недобойського городища на Буковині [15, с. 190], а також в селах Озеряни і Устя Борщівського району Тернопільської області [25, с. 177]. Відомі вони також і з Території Волині [6, с. 133-147]. Датуються хрести XII- XIII ст. ще два енколпії такого типу ми виявили в приватних збірках (м. Коломия і селище Заболотів Снятинського району). Обидві знахідки походять з давньоруських поселень на Борщівщині.

Святі Борис і Гліб зображалися не лише з моделями церков чи з хрестами в руці, але й з мечами на поясі. Можна припустити, що в II половині XII ст. вони шанувалися як святі воїни. Прикладом такого їх возвеличення є кам'яна ікона знайдена в с. Самушин на Буковині, створення якої археолог С. Пивоваров відносить до I половини XIII ст. [15, с. 204].

Приблизно в цей час, вважають науковці, в стародавньому Галичі було побудовано Борисоглібський храм. Його фундаменти відкрив у 1935 р. Я. Пастернак [13, с. 111], а детально обстежив і вивчив М. Каргер у 1959 р. Споруда мала форму чотирилісника-квадрифолю, зовнішній діаметр будівлі становив 22 м., а внутрішній – 15,5 м. [9, с. 22]. При церкві функціонував в епоху Данила Галицького монастир.

Тема заступництва і військового подвигу, носіями якої були Борис і Гліб не зникла в українському живописі та церковній архітектурі після монгольського періоду. На рубежі XII-XIV ст. серед мікропластичних творів з'являється особливий композиційний тип з іконографією образів кінних святих-воїнів, вилитих на іконах з наскрізним дном. Одна з них була знайдена поблизу літописного міста Калюса, добре відомого з сторінок Галицько-Волинського літопису [8, с. 400]. Дослідник О. Тищенко пов'язує борисоглібські ікони з кінними зображеннями із пластичним трактуванням на срібній обкладинці Галицького Євангелія [20, с. 50].

Українські мистецтвознавці відзначають, що в творах галицької іконографії, зокрема в іконах із села Сталині коло Дрогобича, які датуються XIV – XV століттями відчутна художня манера мініатюр так званого Сильвестрівського ілюстрованого списку життя святих Бориса і Гліба.

Галицькі князі особисто глибоко шанували культ київських святих. Коли в 1150 р. засновник Галицького князівства, князь Володимир Володаревич разом з союзницькими військовими увійшов до столиці Давньокиївської держави, то як повідомляє літопис: «Поїхав до Вишгорода обом святым мученикам Борису і Глібу поклонитися» [8, с. 233]. Відомий з Галицько-Волинського літопису «Книжник і філософ», володар Волинської землі Володимир Василькович, спорудивши в Любомлі храм Георгія Побідоносця, то в числі інших дорогих дарунків церковного призначення подарував храму Євангеліє-апракос, що було «обтягнуто золототканим едвобом, і обов'язком він положив на нього з емаллю, а на ньому – два святі мученики Гліб і Борис» [8, с. 477].

У наступні століття в Галичині не припинялося будівництво Борисоглібських храмів. Як вдалося з'ясувати дослідникам, славетна Святодухівська церква в містечку Потелич на Жовківщині була побудована в XVI ст. на місці колишньої церкви Бориса і Гліба [10, с. 30]. А ще нагадуванням віруючим про давніх патронів Галицького краю служила ікона, намальована в останній третині XVI ст. Вона блискуче завершує середньовічну сторінку українського живопису.

Святі Борис і Гліб зображені на весь ріст у княжих шатах з білими хрестами в руках. У них – шапки з білими обідками, чобітки на гіматії червоно-вохристі, теплого відтінку, а хітони – кольорів холодної тональності. На лоратних хітонах прозоро-зелений та блакитний кольори з розбіленими смугами висвітлювань. У Бориса – темна борідка, Гліб – круглокий, юний [17, с. 72].

В період середньовіччя на Прикарпатті було побудовано ще одну церкву Бориса і Гліба. Вона органічно злилась з монастирським комплексом Скиту Манявського [22, с. 10-15].

Із всього сказаного можна зробити висновок, що культ святих в Україні-Русі мав велике державно-політичне значення і сприяв зміцненню князівської влади. Як переконало широко залучення археологічних джерел, він мав велике поширення серед віруючих-християн на території Галицько-Волинської Русі в XI-XIII с. Канонізація Бориса і Гліба сприяла припиненню міжусобної боротьби в галицькій землі, консолідації в 40-х роках XII ст. Тербовлянського, Звенигородського і Перемишльського князівств в єдине могутнє державне об'єднання з центром у древньому Галичі.

Разом з тим, осмислення митцями мученицької смерті святих київських ратів незмірно збагатило галицьку і всю давню українську іконографію., дрібну кам'яну та металопластики. Образи Бориса і Гліба є невмирущими в творах літератури і церковної архітектури.

1. Алешковський М.Х. Русские глеборисовские энколпионы 1072-1150 г. // Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси. – М., 1972. – С. 104-124.
2. Водозовов Н.В. История доевней русской литературы. – М.: росвещение, 1972. – 383 с.
3. Каргер М.К. раскопки церкви Бориса и Глеба в Новоградке // Краткое сообщение Института археологии АН СССР. – М., 1977. – Вып. 130. – С. 79-85.
4. Корзухина Г. Ф., Пескова А.А. Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты – реликварии X-XIII в.в. – Санкт-Петербург, 2003. – 432 с.
5. Кусков В.В. История древнерусской литературы. – М.: Высшая школа, 1982. – 296 с.
6. Кучінко М. Археологія Волині. – Луцьк, 2005. – 202 с.
7. Лесючевський В.И. Вышгородской культ Бориса и Глеба в памятниках искусства // Советская археология. – М., 1946. – Вып. 8. – С. 231-245.
8. Літопис Руський. За іпатським списком. Перек. Л.Маховець. – К.: Дніпро, 1990. – 519 с.
9. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина Давнього Галича. – Галич, 1991. – 38 с.
10. Миляева Л.С. розписи Потельча. – М.: Искусство, 1971. – 215 с.

11. Николаева Т.В. Древнерусская мелкая пластика из камня XI-XV в.в. – М.: Наука, 1983. – 230 с.
12. Нечитайло В. Каталог християнських нагрудних виробів мистецтва періоду Київської Русі X-I половина XIII ст. – К., 2001. – 284 с.
13. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850-1943 рр. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 347 с.
14. Пачкова С.П. Давньоруське городище на Дністрі // Археологія. – К., 1979. – Вип. 32. – С. 78-96.
15. Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього пруту та Середнього Дніпра. – Чернівці, 2006. – 269 с.
16. Ратич О. Курган «Могила Святослава» на Опорі // Літопис Червоної калини. – Львів, 1991. – Ч.5. – С. 51.
17. Свенціцька В.І., Сидор О.Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV-XVIII століть у музейних колекціях Львова. – Львів: Каменяр, 1990. – 72 с.
18. Станчак Я. Збірка енкалпійонів з фондів Львівського історичного музею // Наукові записки Львівського історичного музею. – Львів, 1993. – Вип. 1. – С. 87-95.
19. Творогов О.В. Література Древній Русі. – М.: Просвещение, 1981. – 128 с.
20. Тищенко О.Р. Дрібна пластика з зображеннями Бориса і Гліба // Археологія. – К., 1984. – Вип. 46. – С. 44-56.
21. Тоцька І.Ф. до питання канонізації Бориса і Гліба // Могилянські читання. Збірник наукових праць. – К., 2008. – С. 169-174.
22. Фіглевський М., МIRONЮК І. Скит Манявський. – Івано-Франківськ, 2008. – 68 с.
23. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. – К.: Мистецтво, 1997. – 224 с.
24. Фіголь М., Фіголь О. Історія Галича в пам'ятках мистецтва. – Львів: світ, 1999. – 185 с.
25. Ягодінська М. Нові культові речі з давньоруських пам'яток Західного поділля // Старожитності Верхнього Придністров'я. – К.: СтилоС, 2008. – С. 175-195.

Summary**Kovalev Igor****Spread of Boris and Gleb in the Galicia-Volyn Rus XI-XIII century.**

The article deals with the spread of the cult of Boris and Gleb, and especially his expression, in particular encolpyon, churches, dedicated to Boris and Gleb.

Keywords: cult, encolpyon, church excavations.

Олександр Кожоланко,

кандидат історичних наук, викладач кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РІДНОЇ ВІРИ У 60–90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено відродження Української Рідної Віри та її поширення у 60–90-х рр. ХХ століття. Показано роль в організації руху за відродження УРВ етнографа і філософа Володимира Шаяна.

Ключові слова: віра, громада, молитва, язичництво, національна свідомість, обряд, культові місця.